

İBRÂHİM TEMO

(1865-1945)

İttihat ve Terakkî Cemiyeti
kurucularından
Osmanlı siyaset adamı.

22 Mart 1865'te Manastır vilâyeti Ohri kazasının Istruga (Struga) kasabasında doğdu. Asıl adı İbrâhim Edhem olup babası, "Soylular" olarak tanınan bir müslüman Arnavut aileye mensup tüccar Murad Bey'dir. Daha sonra soyadı haline gelen Temo lakabı Edhem isminin kısaltılmışıdır ve kendisine arkadaşları tarafından takılmıştır. İbrâhim Edhem ilk tahsilini Istruga'da yaptı. Türkçe ile birlikte biraz Fransızca ve Arapça öğrendikten sonra İstanbul'a gitti (1884). İki yıl Ahırkapı'daki Tıp İdâdisi'nde okudu, ardından Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'ye kaydedildi (1888). Kısa sürede, İstanbul'da Prizren Cemiyeti'nden sonra ortaya çıkan ve gizli faaliyet gösteren Arnavut gruplarıyla temasa geçti. Şemseddin Sâmî ve Naîm Fraşiri gibi Arnavut liderlerin yanı sıra Makedonya'da Arnavutlar'la beraber Yunan aleyhtarı propaganda yapan Koço-Ulah (Aromenis) hareketi liderlerinden Apostol Margarit ile de bağlantı kurdu. Mekteb-i Tıbbiyye çevresinde yaygın olan Darwinist ve biyolojik materyalist hareketlerden ve yönetim aleyhtarı cereyanlardan etkilenen Temo, daha geniş siyasî örgütlenme hareketlerinde önemli rol oynadı. Kendisi gibi Mekteb-i Tıbbiyye'de öğrenci olan arkadaşları Diyarbekirli İshak Sükûti, Çerkez Mehmed Reşid ve Arapkirli Abdullah Cevdet ile birlikte gizli İttihâd-ı Osmânî Cemiyeti'ni kurdu (3 Haziran 1889). Daha sonra Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti adını alacak olan bu cemiyetin birinci (İstanbul-merkez) şubesinin bir numaralı üyesi oldu. Mekteb-i Tıbbiyye'de ders programlarını protesto için

gerçekleştirilen öğrenci direnişine öncülük etti.

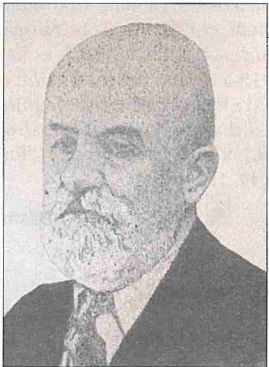
Hastalığı yüzünden bulunamadığı Onikiler İçtimai dışında, gizli cemiyetin bütün toplantılarına katılan Temo, bir yandan da popüler dergilerden *Musavver Cihan*'da makaleler yayımladı. Yaz tatilini geçirmek üzere gittiği Ohri'de bir ihbar üzerine tutuklanarak İstanbul'a getirildi. Yıldız Sarayı'nda özel bir komisyon tarafından sorgulandıktan sonra (17 Temmuz 1890) serbest bırakıldı. Yüzbaşı rütbesiyle Mekteb-i Tıbbiyye'den mezun olup (1892) Haydarpaşa Hastahanesi'nde göz hastalıkları ihtisasına başladı (1893). Padışahı hicveden şiiri bir tıbbiye talebesi üzerinde ele geçince bazı arkadaşlarıyla birlikte tutuklanarak divânîharbe sevk edildi (1894). Günlerce sorguya çekildi; nihayet divânîharp başkanı Arnavut Rızâ Paşa'nın yardımı ile serbest bırakıldı. Çok geçmeden hâkimler ve subaylar arasında tutuklamalar yeniden başlayınca İbrâhim Temo da Haydarpaşa Hastahanesi'nden alınarak Tophane Kışlası'na götürüldü; ancak sorguya çekildikten sonra tekrar serbest bırakıldı.

Gizli cemiyetin 1894 yılından sonra artan eylemlerinin çoğunda Temo'nun rolü vardır. Ermeniler'in 30 Eylül 1895'te başlattıkları ve müslümanlarla kanlı çatışmalara varan Bâbiâli yürüyüşü sonrasında İshak Sükûti ve İsmâil İbrâhim'le birlikte 5 Ekim 1895'te İstanbul'da dağıtılan beyannâmeyi hazırladı. İlk defa cemiyetin imzasıyla yayımlanan bu beyannâmede, müslümanlarla Türkler'e çağrıda bulunarak Ermeniler'in Bâbiâli'yi basmaya kadar varan davranışlarının istibdat rejiminden kaynaklandığı, Türkler'in de bütün Osmanlılar gibi müstebit idareden ıslahat ve hürriyet istedikleri, cemiyetin bu maksat için çalıştığı, müslümanların Ermeniler'i cezalandırma yerine istibdatın merkezi olarak gösterilen Bâbiâli'yi, şeyhülislâm konağını ve Yıldız Sarayı'nı basmaları gerektiği ifade edilmekteydi. Böylece müslümanların da hürriyete âşık ve lâıyk oldukları medenî dünyaya gösterilecekti.

Bu bildirinin sarayı telâşlandırdığı bir sırada yabancıların dikkatlerini de bu harekete çekmek için yine Temo'nun gayretleriyle Fransızca kaleme alınan bir açık mektup büyük devletlere ve saraya gönderildi. Hükümet bu gelişmeler üzerine şüpheli gördüğü kimseleri tutuklamaya başladı. İbrâhim Temo da Beşiktaş Karakolu'na götürülerek Yedisekiz Hasan Paşa başkanlığında oluşturulan bir heyet

tarafından sorguya çekildi. İki hafta süren sorgulama sırasında suçu tesbit edilemediğinden serbest bırakıldı. Ertesi günü Ergani Madeni Redif Taburu hekimliğine tayin edildiğini öğrenince yurt dışına kaçmaya karar verdi. Koço-Ulah hareketi üyelerinin yardımıyla Metéor adlı bir Romen gemisine gizlice binerek Köstence'ye gitti (1 Kasım 1895). Birkaç gün sonra Romanya'nın başşehri Bükreş'e geçti. Göz hastalıklarına ait bilgi ve ihtisasını kuvvetlendirmek için bir yıl süreyle Bükreş hastahanelerinde çalıştı. Romanya'da doktorluk mesleğini icra edebilmek için girdiği imtihanları kazandı. Diplomasını aldıktan sonra Türk nüfusunun yoğunlukta bulunduğu Dobruca'nın Mecidiye kasabasında doktorluğa başladı (Aralık 1896).

İbrâhim Temo, Romanya'da bulunduğu sırada da politika ile olan ilişkisini sürdürdü. Osmanlı Devleti'nin Bükreş sefâretinde görevli Şefik ve Alfred Rüstem beylerin yardımıyla *Hareket* adlı bir risâle bastırarak dağıttı. Doksan üç sayfadan oluşan ve kırmızı mürekkeple taş basması olarak yayımlanan bu risâle Jön Türkler arasında büyük ilgi gördü. Köstence, Dobruca, Pazarcık, Şumnu, Varna, Rusçuk, Lom, Filibe ve Tutrakan şehirlerinde İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin birer şubesinin açılmasında öncülük eden Temo cemiyetin Balkanlar'daki lideri durumuna geldi. Aynı zamanda Romanya'da faaliyet gösteren Naço liderliğindeki Arnavut Drita örgütünde görev aldı. Brüksel'de yayımlanan *Albania* dergisinde yazılar yazdı. Dobruca milletvekili Vasili M. Kogalniceanu'nun yardımıyla *Sadâ-yı Millet* adlı bir dergi çıkarmaya başladı (5 Mart 1898). Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin resmî yayın organlarından biri haline gelen dergi, dokuzuncu sayısından sonra Osmanlı hükümetinin baskısıyla Romanya makamlarınca kapatıldı (1 Mayıs 1898). Bu arada Osmanlı hükümetinin iadesi için yaptığı girişimlerden korkan Temo Romanya vatandaşlığına geçti (Mart 1898). 1902-1903 yıllarında altı ay süreyle göz hastalıkları ihtisasını tamamlamak üzere Paris'te kaldı. Avrupa şehirlerinde bulunan Jön Türk liderleriyle görüşmeler yaptı. Osmanlı İttihat ve İnkılâp Cemiyeti'nin II. Abdülhamid'e karşı düzenlediği başarısız bombalı suikast girişimlerinde aktif rol aldı (1904). Jön Türkler'in önemli bir bölümü Terakkî ve İttihat Cemiyeti adı altında yeniden teşkilâtlanınca yeni örgütün Köstence'deki Romanya merkez şubesinin başına

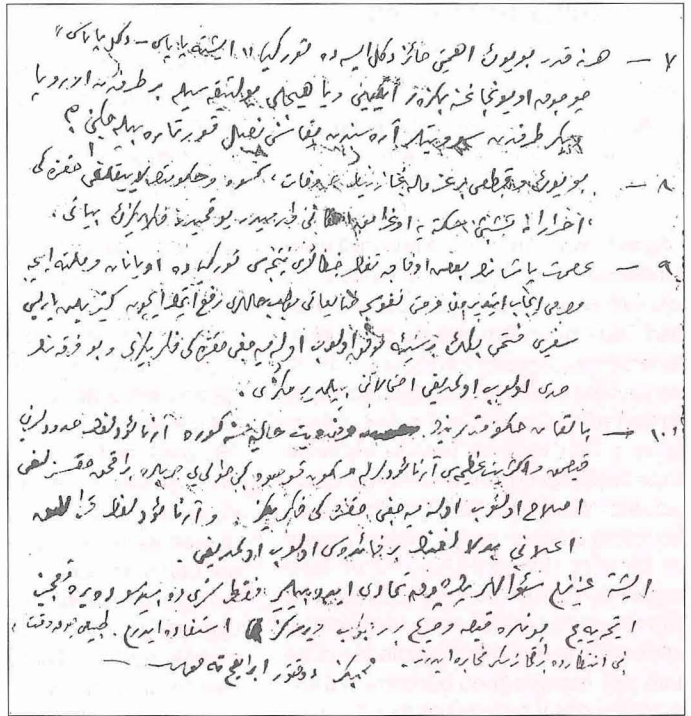
İbrâhim Temo

getirildi (1906). Aynı dönemde Ndiham, Shpresa ve Bashkimi adlı Arnavut örgütlerinde de görev aldı.

Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a dönen İbrâhim Temo (15 Eylül 1908) Be-yoğlu Mutasarrıflığı sıhhiye müfettişliğine tayin edildi. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Dârülaceze müdürlüğüne getirildi. Buradaki icraatı, başta Dahiliye Nâzırı Talat Paşa olmak üzere İttihatçılar'ın tepkisine yol açtığı için istifa etmek zorunda kaldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin değişen yapısı içerisinde kendisine bir yer bulamayan Temo muhalefete katıldı. Osmanlı Demokrat Fırkası adıyla yeni bir fırkanın kuruluşuna öncülük etti ve başkanlığına seçildi (6 Şubat 1909). Programı bütünüyle Romanya Demokrat Fırkası programından alınan fırkanın faaliyetleri, Temo'nun İttihatçılar'la olan bağlarının tamamen kopmasına yol açtı. Temo, fırkanın yayın organları olan *Hukûk-ı Beşer*, *Selâmet-i Umûmiyye*, *Genç Türk*, *Türkiye*, *Yeni Ses* gazetelerinde İttihatçılar aleyhine çoğu imzasız yazılar yazdı. Bir taraftan da kurucusu olduğu İttihat ve Terakki'nin Nuruosmaniye'deki merkezine devam ediyor ve bu fırkanın yayın organı olan *Şûrâ-yı Ümmet*'te tıbbî makaleler neşreliyordu. Temo'nun ve fırkasının tutumu İttihatçılar'ın sert tepkisine sebep oldu. Talat Paşa, memur olduğu için politikayı bırakması gerektiğini ileri sürerek Temo'yu uyardı. Ayrıca Edirne ve Tekirdağ'da çıkan kolera hastalığıyla mücadele etme görevini vererek İstanbul'dan uzaklaştırdı (1911).

İttihatçılar'la yollarının ayrıldığını artık iyice anlayan İbrâhim Temo, Edirne'deki görevini tamamladıktan sonra İstanbul'dan ailesini de alarak tekrar Romanya'ya döndü (Şubat 1911). Balkan Harbi sırasında yedi kişilik bir Romen Kızılhaç heyetinin başkanı olarak kısa bir süre için İstanbul'a geldi (1913). Bundan sonraki hayatını sürdürdüğü Mecidiye'de *Işık* adlı Türkçe bir gazete yayımlamaya başladığında da (Şubat 1914) fazla devam ettiremedi. Arnavutluk'ta meydana gelen kral aleyhtarı hareketler üzerine Prens Wilhelm von Wied'in kurtarılması için Draç'a (Durazzo) gitti (1914). Üç ay sonra tekrar Mecidiye'ye döndü. Romanya I. Dünya Savaşı'na girince Temo da binbaşı olarak savaşta görev aldı. Mütareke'den sonra Paris Barış Konferansı'na giden yirmi iki kişilik Arnavut heyetine katılarak (1919) sınır tayini alt komisyonunda çalıştı. Romanya'da Mareşal Avarescu tarafından

İbrâhim
Temo'nun
el yazısı
(Abdullah
Uçman
arşivi)

kurulan Liga Poporului'ye (Ahali Fırkası) girdi. Bu partiden Caliacra senatörü olarak 1920-1922 yıllarında Romanya Parlamentosu'nda görev yaptı. Partinin Mecidiye kazası başkanlığını 1937 yılına kadar sürdüren Temo bir ara geçici olarak belediye başkanlığı da yaptı (1926). 1922 yılından itibaren *İctihad ve Yolların Sesi* gibi Türk dergilerinde tıbbî ve siyasi yazılar yazmaya devam etti. 5 Ağustos 1945'te Mecidiye'de ölen İbrâhim Temo'nun İshak Sükûti'nin belgelerini de kapsayan zengin arşivi Tiran'da Arqivi Qendror Shtetëror'da kendi adına düzenlenmiş fonlarda bulunmaktadır.

İbrâhim Temo, yukarıda belirtilen dergilerde yazdığı makaleler ve risâle dışında çoğu tıp ilmine ait olmak üzere, *Aile Tabibi* (İstanbul 1308); *Tagaddî ve Devâm-ı Hayat* (İstanbul 1312); *Kuduz Hastalığı Üzerine Varaka-i İmtihâniyye: Thèse sur le rage* (İstanbul 1313, mezuniyet tezi); *Hareket* (İstanbul [Bükreş] 1313); *Tabâbet-i Avam ve Hıfz-ı Sıhhat* (Mecidiye 1925); *Atatürk'ü Niçin Severim* (Mecidiye 1937), *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hidemât-i Vatanıyye ve İnkılâb-ı Millîye Dair Hâtıratım* (Mecidiye 1939) adlı kitapları kaleme almıştır. Son eser, *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kurucusu ve 1/1 No'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları* adıyla yeniden yayımlanmıştır (İstanbul 1987).

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim Temo, *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hidemât-ı Vatanıyye ve İnkılâb-ı Millîye Dair Hâtıratım*, Mecidiye 1939; Arqivi Qendror Shtetëror, Fondi Dr. I. Temo/19; BA, YP, C 1317, nr. 955; BA, BEO, nr. 83872; HR. SYS. 1796/ 2 ve 3. Nachlaß Süßsheim, Preußischer Kulturbesitz: Orientabteilung; Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, İstanbul 1948, s. 66-70; ayrıca bk. tür.yer.; Tank Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, İstanbul 1952, s. 254-259; M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul 1986, s. 42-43, 85, 122-123, 174-175, 177-179, 187-188, 196, 200-201, 209, 233, 237, 262, 295-297, 302-303, 307, 328, 391; a.mlf., *The Young Turks in Opposition*, New York 1995, s. 18, 20, 57, 71-74, 77, 88-89, 109, 122-124, 126, 132, 136, 165, 169, 182; a.mlf., "Karl Süßsheim-İbrahim Temo Mektuplaşması ve Jön Türk Hareketi", *Toplum ve Ekonomi*, sy. 2 (1991), s. 137-163; "Doktor İbrahim Edhem Bey", *Hukûk-ı Umûmiyye*, İstanbul 16 Eylül 1908; "Dobruca Müslümanlar ve Doktor Temo", a.e., İstanbul 7 Şubat 1909; "Doktor Temo-Fırka-i İlbâd", *Sadâ-yı Millet*, İstanbul 31 Ekim 1909; "Le cas du Dr. Themo", *Mécheroutiette*, sy. 16 (1910); Tahsin Cemil, "Asociația din România a Junilor Turci", *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie 'A.D. Xenopol'*, sy. 7 (1970), s. 180-188; Hasan Kaleşi, "Dr. İbrahim Temo-Osnivac Mladoturskog Komiteta 'Ujedinjenje i Napredak': Prilozi osvetljavaju uloge Albana u mladoturskom pokretu", *POF*, sy. 22-23 (1972-1973), s. 213 vd. (Almanca tercümesi: *Süddost-Forschungen*, sy. 35 [1976], s. 110 vd.); a.mlf., "İbrahim Temo", *Biographisches Lexicon zur Geschichte Südosteuropas*, sy. 4 (1981), s. 283-286; Fethi Tevetioğlu, "İbrahim Temo", *TA*, XX, 9.

